

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11. 2011 р. №1392 «Державний стандарт базової і повної середньої освіти». URL : www.mon.gov.ua

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL : www.kmu.gov.ua

Відомості про автора:

Добрянська Олена Миколаївна – завідувачка навчально-методичної лабораторії природничо-математичних дисциплін КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради.

УДК 37.013.3

Олійник І. М., м. Рівне

ІНТЕГРАЦІЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ ЯК ПРЕДМЕТ ОСВОЄННЯ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ

Актуальність дослідження. Складні соціально-економічні перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві, інтегративні процеси в політичній, економічній, науково-технічних та інших галузях здійснюють істотний вплив на систему освіти. У рамках Концепції "Нової української школи" визначені основні напрями розвитку освіти, в тому числі на її початковому ступені. Закономірність переходу до нового типу освіти визначається необхідністю формування в учнів адекватної сучасному рівню знань картини світу, цілісного світорозуміння і наукового світогляду, інтеграції особистості в національну та світову культуру. Нова освітня парадигма найтіснішим чином пов'язана з інтегративним підходом до визначення змісту і розроблення технологій організації освітнього процесу на всіх рівнях, від початкової школи до підготовки у закладі вищої освіти.

Сучасний учитель покликаний вільно орієнтуватися в нових умовах, адаптуватися до педагогічних інновацій і в повній мірі використовувати творчий підхід до роботи з інтегрованим змістом освіти. Це викликає необхідність професійного підвищення кваліфікації вчителів.

Метою статті є розкриття поняття інтеграції змісту освіти як предмету освоєння в системі післядипломної педагогічної освіти вчителів закладів загальної середньої освіти.

Викладення основного матеріалу. Однією з особливостей сучасного етапу розвитку науки є інтеграція суспільних, природничо-наукових і технічних дисциплін, що вимагає здійснення нового, інтегрованого підходу до організації освітнього процесу в закладі освіти. Ідея інтегрованого навчання надзвичайно актуальна, оскільки з її успішною реалізацією передбачається досягнення мети якісної освіти, тобто освіти спроможної забезпечити формування цілісної картини світу кожній людині, що допоможе самостійно досягати життєвої мети.

Поняття «інтеграція» (лат. Integration – відновлення, заповнення) інтерпретується як взаємозв'язок, системне з'єднання, об'єднання в ціле будь-яких частин, елементів.

Інтегроване навчання – система, яка об'єднує знання з окремих навчальних предметів в єдине ціле, на основі чого в учнів і формується цілісне уявлення про дійсність і обумовлені ним цілісний світогляд, природовідповідно високі рівні інтелекту, соціальної зрілості.

Інтеграція змісту освіти є найнеобхіднішою не тільки в початковій ланці школи, а на всіх етапах навчання. Домінування процесів інтеграції в початковій освіті зумовлено закономірностями розвитку дітей молодшого шкільного віку. Інтегроване навчання дає можливість продемонструвати дітям світ у його цілісності та різноманітності із залученням наукових знань, літератури, музики, живопису, що сприяє емоційному розвитку особистості

дитини та формування її творчого мислення. Отже, мова йде про світоглядний характер освітнього процесу, цілісність та інтегративність якого не викликає сумніву. Ця обставина є головною причиною необхідності ініціювання інтеграційних процесів у сучасному освітньому процесі початкової школи.

Обсяг і цілісність наукової картини світу молодшого школяра у першу чергу залежить від змісту освіти та його структурування. Новий Державний стандарт початкової освіти передбачає структурування змісту початкової освіти на засадах інтегративного підходу. На підставі базового навчального плану може здійснюватися повна або часткова інтеграція різних освітніх галузей. Зміст природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, технологічної, інформатичної освітніх галузей інтегрується в різній комбінації їхніх компонентів, утворюючи інтегровані предмети і курси, перелік і назви яких зазначаються в типових освітніх програмах, освітній програмі закладу загальної середньої освіти [9, с. 98].

Типовою освітньою програмою початкової освіти передбачено «поступове формування уявлень про природничо-наукову картину світу через поглиблення початкових знань про природні об'єкти і явища, взаємозв'язки в системі «нежива природа – жива природа», про залежність людини від стану навколишнього середовища та її вплив на нього» [9].

Численні дослідження свідчать, що становлення й розвиток наукової картини світу в учнів – процес складний і довготривалий. Формування цілісної картини світу в початковій школі здійснюється через інтеграцію природничих і гуманітарних знань.

Найяскравішим прикладом інтеграції змісту освіти в початковій школі є курс «Я досліджую світ». Цей курс займає особливе місце в початковій освіті, оскільки в сферу його вивчення входить уся навколишня дійсність і людина як суб'єкт діяльності. Специфічність курсу «Я досліджую світ» у тому, що основу його змісту складають різні освітні галузі (природнича, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична, технологічна, інформатична; частково мовно-літературна та математична). У процесі навчання здійснюється повна або часткова інтеграція освітніх галузей.

Сучасні дослідники пропонують різні принципи формування змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ»: сезонний, краєзнавчий, природоохоронний, різноманіття зв'язків живої та неживої природи тощо.

Серед концепцій сучасних авторів, що досліджують проблему інтеграції змісту освіти, потрібно виділити концепцію інтегрованого курсу «Довкілля» (авт. В. Р. Ільченко, К. Ж. Гуз), у рамках якої основою для об'єднання знань школярів у цілісну систему виступають загальні закономірності природи та основи народної педагогіки. Продуктом інтегрованого навчання на думку авторів курсу виступає цілісне утворення – «життєствердний образ світу як особистісно значуща система знань, в основі якої лежать загальні закономірності (збереження, спрямованості самочинних процесів до рівноважного стану, періодичності процесів у природі). Життєствердний образ світу в процесі навчання має формуватися як власний продукт учня, внаслідок неперервного застосування законів, загальних закономірностей до пояснення властивостей об'єктів, явищ дійсності; досягається цілісність свідомості учнів, у них формується звичка «діяти по закону» [6].

Цілісне, а отже, гармонійне сприйняття світу неможливо без цілісної гармонійної форми його вивчення. Принципом відбору та побудови змісту з урахуванням вікових особливостей молодшого школяра є «педоцентризм», який передбачає відбір найактуальніших для дитини знань, необхідних для усвідомлення нею свого місця спочатку у «дитячому» світі, оволодіння новими соціальними ролями з поступовим включенням її в «дорослий» світ з його проблемами взаємодії природи та суспільства, проблемами взаємовідносин з іншими людьми.

При конструюванні системи методів навчання автори освітньої моделі «Довкілля» виходили з досліджень видатного педагога Джона Дьюї, який визначав молодший шкільний вік як період, коли дитиною керують природні потяги: до дослідництва та висновків, конструювання, комунікації, моделювання об'єктів реального світу. «Знайомство з наукою

повинно відбуватися не з якимось зовсім новим змістом, а як з факторами, вже включеними в минулий досвід дитини та як з інструментами, за допомогою яких можна легко та ефективно цей досвід впорядкувати» [3]. При вивченні довкілля школярі спостерігають, досліджують, роблять висновки, використовуючи особистий досвід, працюють в групах, створюють моделі, розробляють проекти. Коли дитина працює у групах з ровесниками, вона відчуває себе в безпеці. У роботі над спільними проектами навіть найменш сміливі діти розкриваються, бо відчувають, що мають право на помилку. Завдяки такій організації навчання у школярів розвиваються вміння критичного мислення, співпраці, ефективного спілкування, організації власної діяльності, рефлексії.

Організоване в такий спосіб навчання враховує образ світу, що вже склався у дитини до приходу в школу, виходить з нього. Образ світу для дитини – це не абстрактне, холодне знання про нього. Це бачення його через «Я» дитини, через мотиви й установки, цінності та переконання, в світлі особистісного індивідуального досвіду – не тільки пізнавального, а й емоційно-сислового. А отже, найважливішою особливістю цілісного знання є його орієнтованість не тільки на свідомість дитини, але й на її особистість, вироблення в процесі навчання не тільки знань, а й ставлення до цих знань.

Навчальна діяльність впливає на образ світу, збагачує та модифікує його. Важливим є те, що збагачуються та коректуються не фрагментарні знання, а образ світу в цілому внаслідок засвоєння нових знань, об'єднаних у цілісність через інтеграцію знань на основі загальних закономірностей: збереження, періодичності, спрямованості самочинних процесів до рівноважного стану [5, с. 70].

Отже, інтегровані уроки «Довкілля» сприяють формування в учнів початкової школи цілісної картини світу, прагненню до самостійного пізнання нового, сприяють розумінню взаємозв'язків різних галузей науки, розвивають пізнавальні інтереси школярів, створюють емоційний фон навчання. Інтеграція на уроках довкілля дозволяє встановити зв'язок між отриманими знаннями про оточуючий світ та конкретною практичною діяльністю учнів із застосування цих знань, тим самим реалізуючи одну із вимог Державного стандарту – формування цілісної картини світу

Упровадження в шкільну практику першого ступеня інтеграційних процесів, спрямованих на формування цілісної картини світу учня, вимагає від учителя принципово іншого рівня професійної готовності. Сучасний учитель повинен вільно орієнтуватися в нових умовах, адаптуватися до педагогічних інновацій і в повній мірі використовувати творчий підхід до роботи зі змістом початкової освіти.

Як показали результати проведеного нами діагностичного дослідження, вчителі недостатньою мірою володіють методикою викладання інтегрованих курсів. Як наслідок у шкільній практиці спостерігається суб'єктивізм в інтерпретації стандартів і програм, переважання суб'єктивізму в процесі відбору навчального змісту, схематизм і шаблонність у плануванні освітнього процесу, формалізм в оцінці реальних результатів.

Багато вчителів сприймають ідею інтеграції змісту освіти як таку, що вимагає дати учням якомога більше інформації з теми. Але не всяке об'єднання різних дисциплін в одній освітній діяльності автоматично стає інтегрованою формою навчання. На жаль, саме таке розуміння інтегрованого підходу в навчанні трапляється найчастіше. При такому підході об'єднання освітніх галузей здійснюється за «мозаїчним» принципом, за прагненням дотриматись інтегрованої форми нехтується головна мета інтеграції – формування цілісної картини світу, створення умов для формування інтегративного мислення, яке виходить за рамки одного навчального предмета.

Зазначені недоліки негативно впливають на якість освіти учнів, знижують роль навчання у формуванні у молодших школярів основ наукового світогляду, розвитку у природовідповідно високих рівнів інтелекту пізнавальної активності.

Однією з причин низького рівня компетентності вчителів щодо здійснення інтегрованої освіти молодших школярів є те, що педагогічні факультети закладів вищої освіти не забезпечують методичну підготовку студентів до викладання інтегрованих курсів,

недостатньо розроблені теоретичні основи цієї підготовки. Аналіз програм показує, що на сьогоднішній день студенти вивчають методики викладання природничої, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної та інших галузей, а як потрібно інтегрувати ці галузі в єдиний предмет, студентів не вчать.

Крім того, педагогічна практика вчителів довгий час була націлена на запам'ятовування учнями великих обсягів навчальної інформації з різних навчальних дисциплін, а завдання об'єднання цих знань у цілісність не вирішувалося.

У зв'язку з цим першочергового значення набуває розроблення нової моделі підвищення кваліфікації вчителів як початкових класів, так і вчителів-предметників до здійснення інтегрованого навчання на всіх його етапах. Стратегічна мета післядипломної педагогічної освіти в сучасних умовах – навчити педагогів комплексно вирішувати завдання формування цілісної картини світу впродовж навчання школярів, використовуючи інтегративні методики і технології навчання.

Нами створена інноваційна модель методичної підготовки вчителів початкових класів в системі ППО, адаптована до логіки, змісту і темпів розвитку початкової освіти, що ґрунтується на врахуванні образу світу як особистісно значущої системи знань, в основі якої лежать загальні закономірності (збереження, спрямованості самочинних процесів до рівноважного стану, періодичності процесів у природі) та основи народної педагогіки. Відділом інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України розроблена модель освіти сталого розвитку «Довкілля» для навчання учнів початкової, а також основної і старшої школи стосовно природничо-наукової освіти [11]. Зараз колектив відділу працює над проблемою інтеграції природничо-математичних, літературознавчих предметів у старшій школі.

Модель методичної підготовки створює умови для реалізації діяльнісного, особистісно зорієнтованого і ціннісного підходів, що дозволяють учителю набувати позитивний досвід самостійної методичної діяльності.

Для цього ми розробили програму варіативного курсу «Інтеграція змісту початкової освіти» (6 год.) і додаткову професійну освітню програму з проблеми «Інтеграція в педагогічній теорії і практиці початкової освіти» (72 год.).

Зміст варіативного шестигодинного курсу спрямовано на мотивацію підвищення методологічної культури вчителя початкової школи в питаннях інтеграції змісту початкової освіти.

Мотиваційний компонент складався в ході формування інтересу до інтегративних процесів у початковій школі через порівняння традиційних і інтегрованих форм навчання; аналізувалися різні значення поняття «інтеграція» в навчанні; виділялися особливості педагогічної інтеграції як однієї з провідних тенденцій у розвитку змісту освіти початкової школи в ході знайомства зі змістом інтегрованих курсів в різних навчально-методичних комплексах.

У результаті цього слухачів підводили до розуміння необхідності отримання знань і умінь здійснювати інтеграцію змісту початкової освіти, до усвідомлення сутності саморозвитку як одного з основних умов усвідомленої педагогічної діяльності.

Зміст додаткової професійної освітньої програми (72 год.) створює цілісне уявлення про інтеграцію в педагогічній теорії і практиці початкової освіти. Найголовнішою особливістю даної програми є представленість у ньому блок-модулів найрізноманітніших педагогічних дисциплін, покликаних забезпечувати професійне підвищення кваліфікації вчителів початкових класів.

Із метою реалізації діяльнісно-практичного підходу в програму підвищення кваліфікації вчителів початкових класів введені лекції: «Інтегровані технології вивчення природи і соціуму в початкових класах»; «Загальні закономірності як основа формування особистісно значущої системи знань молодших школярів»; «Освітня модель «Довкілля»: особливості інтеграції на основі загальних закономірностей»; «Інтеграція змісту природничо-математичних та літературознавчих предметів»; «Українська, зарубіжна

література як складник формування НКС, життєствердного національного образу світу учнів» тощо; посилено блок самостійної роботи слухачів, збільшено обсяг практичних занять, упроваджені практико-орієнтовані спецкурси: «Проектування уроків вивчення довкілля»; «Дослідницький підхід в організації уроків у довкіллі». А також введені тренінги і ділові ігри, що сприяють ефективнішому засвоєнню видів професійної діяльності за рахунок апробації вивченого на практиці.

Процес готовності вчителів до інтегративно-педагогічної діяльності в загальноосвітній школі буде ефективним, якщо:

– інтеграція змісту буде розглядатися як одна з основних тенденцій розвитку змісту, форм і методів загальної освіти, як основний компонент змісту всіх блоків програми курсу підвищення кваліфікації та як спосіб реалізації цього змісту;

– процес вивчення проблем інтеграції буде забезпечений адекватними технологіями інтеграції, що послідовно занурюють слухачів у проблему і сприяють оволодінню інтегративно-педагогічною діяльністю в практиці загальної середньої освіти;

– сам процес підвищення кваліфікації вчителів буде представлений як цілісна модель (будуть обґрунтовані освітньо-дидактичні засоби: цілі, завдання, принципи, зміст, методи, етапи проектування професійного підвищення кваліфікації, структура освітнього простору) зі становлення та розвитку готовності вчителів до інтегративно- педагогічної діяльності;

– професійна готовність учителя постане як показник якості процесу підвищення кваліфікації.

Список використаних джерел

1. Гуз К. Ж. Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу. Полтава : Довкілля-К, 2004. 472 с.

2. Державний стандарт початкової освіти. URL : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti> – Назва з екрану.

3. Д'юї Дж. Демократія і освіта. Львів : Літопис, 2003. 289 с.

4. Ильченко В. Р., Гуз К. Ж. Модернизация содержания образования как национальная проблема. *Педагогика*. 2010. № 4. С. 4–8.

5. Ильченко В. Р., Гуз К. Ж. Освітня програма «Довкілля». Концептуальні засади інтеграції змісту природничо-наукової освіти. Київ; Полтава : ПОПОПП, 1999. 211 с.

6. Ильченко В. Р., Гуз К. Ж. Цілісна освіта «довкілля» як варіант складової освіти для сталого розвитку. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*: зб. наук. пр. в 5 т. Т. 3 : загальна середня освіта. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/4324/>

7. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

8. Короденко М. Нова школа – нові підходи. *Освіта України*. 2017. № 43. С. 6.

9. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 класи. Київ : ТД «Освіта – центр+», 2018. 240 с.

10. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. *Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України*. 2012. № 4–5 (лютий). С. 3–57.

11. Методика навчання природознавства в старшій школі : метод. посіб. / [К. Ж. Гуз, О. С. Гринюк, В. Р. Ильченко та ін.]. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 192 с.

12. Гуз К. Ж., Ильченко В. Р., Олійник І. М. Посібник «Довкілля» (1 кл.). URL : сайт ГО «Освітній центр «Довкілля» www.dovkillya.org.ua.

Відомості про автора:

Олійник Ірина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології та корекційної освіти Рівненського ОІППО, старший науковий співробітник відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України.